

บทที่ 5 หลักการสอน

ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า "การสอน" ไว้หลายท่านด้วยกัน ในที่นี้จะขอยกมาเพียงบางความหมายเท่านั้น

Carter v. Good ได้ให้ความหมายของคำว่า การสอนไว้เป็น 2 นัยดังนี้
การสอน หมายถึง การกระทำอันเป็นการสอน สั่งสอนนักเรียนตามสถานศึกษาโดยทั่วไป
การสอน หมายถึง การจัดสภาพการณ์ สถานการณ์ หรือกิจกรรมเพื่อช่วยให้นักเรียน หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเกิดการเรียนรู้โดยง่าย

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของการสอนว่า หมายถึงการนำทางวิญญาณ
นอกจากนี้ ยังมีนักการศึกษาอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากที่ได้ให้ความหมายของการสอนในทัศนะต่าง ๆ กัน เช่น

การสอน คือกรรมวิธีในการจัดกิจกรรม วัสดุและแนวทางการที่จะให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น ทั้งการศึกษาในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

การสอน คือ กระบวนการที่ประกอบด้วยบุคคลที่ทำหน้าที่สอน และอีกฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เรียนประกอบด้วยเนื้อหาวิชาที่สอน ซึ่งเป็นขบวนการที่มีความสัมพันธ์คลุกเคล้ากันระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่ายนี้ การสอนขึ้นอยู่กับปรัชญาการสอนของแต่ละคน อันมาจากความรู้ ทัศนคติ หรือทักษะ

การสอน คือการถ่ายทอดวิชา ตลอดจนการอบรมคุณธรรมของครูให้แก่เด็กด้วยการใช้วิธีสอนที่ดีที่สุดเท่าที่ครูจะทำได้ ในอันที่จะทำให้เด็กได้รับประสบการณ์มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และทำให้เด็กมีพัฒนาการในทุกด้านคือ ทางกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา

การสอนคือ การที่ครูทำงานร่วมกับเด็ก เพื่อให้เด็กมีประสิทธิภาพในการเรียน ส่งเสริมให้เด็กมีความรับผิดชอบ รู้จักคิด รู้จักตนเอง ครูมีหน้าที่เพียงคอยช่วยเหลือในการวางแผน คำแนะนำ และวัดผลร่วมกับเด็ก

จากความหมายของการสอนเท่าที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า การสอนคือการจัดสภาพการณ์ สถานการณ์ หรือกิจกรรมอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงามทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ตลอดจนสามารถปรับตัวเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

ส่วนการเรียนรู้นั้น Carter v. Good ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือการเปลี่ยนแปลง ปฏิกริยาตอบสนองหรือพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากบุคคลได้รับประสบการณ์

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้อีก เช่น

การเรียนรู้ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น

การเรียนรู้ คือ การที่บุคคลเจริญงอกงามขึ้นทั้งทางกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา และสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม

ข้อแตกต่างระหว่างการสอนและการเรียนรู้

การสอนและการเรียนรู้มีข้อแตกต่างกันพอที่จะสรุปได้ดังนี้

การสอน

1. เป็นศิลปะไม่ใช่ศาสตร์
2. เกี่ยวข้องทั้งครูและนักเรียน
3. เป็นการจัดสภาพการณ์หรือกิจกรรมอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนรับรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่ครูสอน

การเรียนรู้

1. เป็นศาสตร์ซึ่งมีกฎเกณฑ์ตายตัวแน่นอน
2. เป็นเรื่องของนักเรียนฝ่ายเดียว
3. เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากบุคคลได้รับประสบการณ์

เมื่อทราบความแตกต่างระหว่างการสอนและการเรียนรู้แล้ว สิ่งทีครูจะต้องคำนึงถึงเสมอในการให้การศึกษแก่นักเรียน ก็คือ

1. จะต้องจัดบทเรียนให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน พยายามส่งเสริมให้เด็กได้เรียนตามความสามารถของตน นั่นคือครูจะต้องศึกษาและให้ความสนใจเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคล

2. บทเรียนที่จะใช้สอนต้องเป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน และควรเป็นบทเรียนที่เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน

3. การสอนต้องเน้นให้นักเรียนได้ลงมือกระทำด้วยตนเอง เพื่อให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรง

4. การเรียนจะได้ผลดีถ้าครูให้ความสนใจและกำลังใจแก่เด็ก

ลักษณะของการสอนที่ดี

1. ต้องส่งเสริมให้นักเรียนมีประสบการณ์ตรงมากที่สุด ด้วยการให้นักเรียนได้ลงมือกระทำด้วยตนเอง

2. ต้องมีจุดประสงค์ของบทเรียน เพื่อเป็นแนวทางในการประเมินผลการสอน

3. ต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ตลอดจนประสบการณ์เดิมของเด็กมากกว่าที่จะเอาหลักสูตรเป็นเกณฑ์

4. ต้องมีการประเมินผลอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ เพื่อให้แน่ใจว่า การสอนได้ผลตรงตามจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมที่วางไว้

5. ต้องมีการเตรียมการสอนอย่างดี การเตรียมการสอนนับว่าเป็นเทคนิคการสอนอย่างหนึ่ง เพื่อที่ครูจะได้ทราบว่าสอนอย่างไร ใช้อุปกรณ์อะไรบ้าง

6. ต้องมีสื่อการเรียนการสอน เพื่อช่วยให้นักเรียนสนใจและเข้าใจบทเรียน เช่น แผนภูมิ รูปภาพของจริง หุ่นจำลอง และสื่อทัศนอุปกรณ์อื่น ๆ

7. ต้องส่งเสริมให้นักเรียนทำงานเป็นหมู่คณะ โดยมีการปรึกษาหารือแบ่งงานกันทำ

8. ต้องมุ่งให้เด็กได้ทั้งความรู้ ทักษะและเจตคติที่ดี พร้อมทั้งจะประพาศิตนเป็นคนดี

9. ต้องมีกิจกรรมให้นักเรียนทำ เพื่อเร้าความสนใจของนักเรียนและช่วยให้นักเรียนสนุกสนานกับการเรียน

10. ต้องใช้วิธีสอนหลาย ๆ แบบปนกัน ไม่มีวิธีสอนเพียงแบบใดแบบหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ควรจะเป็นวิธีสอนที่เหมาะสมกับวัยของเด็ก

11. ต้องส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย ฉะนั้น การสอนจึงไม่ใช่การบังคับให้เด็กต้องทำ แต่เป็นการส่งเสริมให้เด็กได้มีระเบียบวินัยด้วยตนเอง

12. ต้องมีการจูงใจ หรือมีเครื่องล่อใจ เช่น การให้รางวัล การชมเชย การทำโทษ การติเตียน การให้คะแนน สิ่งเหล่านี้จะกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจและตั้งใจขยันหมั่นเพียรในการเรียนยิ่งขึ้น

13. ต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนได้คิดหาเหตุผลความเป็นมาของสิ่งที่เรียน
14. ต้องสร้างบรรยากาศให้เหมาะแก่การเรียนรู้ ทั้งในแง่ของสิ่งแวดล้อมและอารมณ์ของเด็ก
15. ต้องส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้น
16. ควรสอนให้เด็กได้ใช้ประสาทสัมผัสให้มากที่สุด โดยเฉพาะประสาทสัมผัสทั้ง 5
17. สอนตามกฎแห่งการเรียนรู้ โดยจัดบทเรียนให้เหมาะสมกับวัยความสามารถและประสบการณ์เดิมของเด็ก
18. ต้องส่งเสริมให้เด็กรู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเองตามแนวทางวิทยาศาสตร์
19. ต้องสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของเด็กไม่ใช่การกดขี่หรือบีบบังคับให้เด็กเรียน

20. ต้องมีการเฝ้าความสนใจก่อนทำการสอนเสมอ

การเฝ้าความสนใจเป็นกิจกรรมที่ครูทำเมื่อเริ่มต้นสอนหรือที่เรียกว่าการนำเข้าสู่บทเรียน จุดประสงค์เพื่อดึงดูดความสนใจของนักเรียนให้มาอยู่ที่การสอนของครู นักเรียนสามารถเข้าใจความหมายของบทเรียนชัดเจนขึ้น นักเรียนรู้ว่าต่อไปจะเรียนเรื่องอะไร สามารถนำความรู้และทักษะที่มีอยู่เดิมมาสัมพันธ์กับบทเรียนที่ครูจะสอนได้

วิธีนำเข้าสู่บทเรียน มีด้วยกันหลายวิธี คือ

1. **ใช้สื่อการเรียนการสอน** เช่น ของจริง ภาพ แผนภูมิ ฯลฯ สื่อการเรียนการสอนจะเรียกร้องความสนใจของนักเรียนได้ดีมาก ครูควรพิจารณาใช้บ่อย ๆ เมื่อสามารถทำได้เช่น การสอนเรื่องการทำขนมชนิดต่าง ๆ ครูก็นำขนมที่ทำเสร็จแล้วมาให้ให้นักเรียนดูเป็นการเฝ้าความสนใจให้นักเรียนเกิดความตั้งใจในการเรียนบทเรียนนั้น

2. **สร้างสถานการณ์** เช่น การจัดนิทรรศการย่อย ๆ เกี่ยวกับเรื่องที่สอน เช่น จะสอนเรื่องประเทศญี่ปุ่นก็จัดนิทรรศการเกี่ยวกับญี่ปุ่นที่มุมห้องไว้ให้นักเรียนได้ศึกษาก่อนเรียน

3. **ร้องเพลง** ครูควรหาเพลงสั้น ๆ ร้องง่าย ๆ มาให้นักเรียนร้อง เช่น จะสอนเรื่องพระคุณของแม่ ก็ให้นักเรียนร้องเพลงค่าน้ำนม หรือสอนเรื่องศึกบางระจัน ก็ให้ร้องเพลงศึกบางระจัน เป็นต้น

4. เล่าประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องที่จะสอน เช่น จะสอนเรื่องการคมนาคมก็ให้นักเรียนเล่าถึงการเดินทางของนักเรียน

5. การสนทนาซักถาม โดยครูตั้งคำถามให้นักเรียนตอบจนกระทั่งได้หัวข้อเรื่องที่ครูต้องการ เช่น การสอนเรื่อง "รากของต้นไม้"

ครู บ้านใครมีต้นไม้บ้าง

นักเรียน (ยกมือหลาย ๆ คน)

ครู ต้นไม้ประกอบด้วยอะไรบ้าง?

นักเรียน (ตอบส่วนประกอบของต้นไม้)

ครู ส่วนไหนของพืชที่ใช้ในการคูดน้ำและอาหาร?

นักเรียน ราก

ครู นักเรียนทราบไหมว่ารากคูดน้ำและอาหารได้อย่างไร

นักเรียน ไม่ทราบ

ครู ถ้าไม่ทราบวันนี้เราจะมาศึกษากันเกี่ยวกับเรื่องรากแล้วจะทราบว่ารากคูดน้ำและอาหารได้อย่างไร

6. การแสดงละครฉากสั้น ๆ หนึ่งฉาก วิธีนี้นักเรียนจะสนใจตั้งใจ ทั้งจะรู้สึกพอใจยิ่ง เช่น การจัดแสดงละคร "การตัดสินใจของพ่อขุนรามคำแหง" สั้น ๆ เพื่อนำสู่หน่วย "พ่อขุนรามคำแหงมหาราช"

7. การใช้ทรัพยากรหรือวัสดุ ครูต้องเลือกทรัพยากรและวัสดุต่าง ๆ ที่พอเหมาะกับชั้นและวัยของนักเรียน เช่น "เสียชีพอย่าเสียสัตย์" ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นหรืออภิปรายเกี่ยวกับสุภาษิตบทนี้เพื่อนำสู่บทเรียนเรื่อง "ความซื่อสัตย์" ก็น่าสนใจไม่น้อยเลย

8. การเล่านิทาน ครูอาจจะเป็นผู้เล่านิทานเองหรือให้นักเรียนออกมาเล่านิทานเรื่อง "ราชสีห์กับหนู" เพื่อนำเข้าสู่บทเรียนเรื่อง "ความกตัญญูกตเวทิต" เป็นต้น

9. การทบทวนบทเรียนเก่า ครูซักถามให้นักเรียนตอบสั้น ๆ เกี่ยวกับบทเรียนที่เรียนมาแล้ว เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานในการเรียนบทเรียนใหม่ต่อไป

10. การเล่นเกม เราก็ทราบกันอยู่แล้วว่า เด็ก ๆ วัยประถมศึกษาชั้นนั้นชอบเล่นเกมต่าง ๆ และจะมีความสุขเมื่อได้เล่น ถ้าครูใช้วิธีนี้เร้าความสนใจ เด็กจะเต็มใจเรียนอย่างไม่มีข้อสงสัย เช่น ให้นักเรียนเล่นเกม ยึดคำถาม, เกมอะไรเอ่ย ฯลฯ

11. ส่งให้นักเรียนหาบางสิ่งบางอย่างที่สัมพันธ์กับบทเรียน เช่น ขยายปอด สูดลมหายใจเข้าออก เอน้ำจุ่มในแอลกอฮอล์ ฯลฯ

ประสิทธิผลของการสอน

งานวิจัยทางการศึกษาจำนวนมากพยายามที่จะค้นหาแนวทางที่ดีที่สุดสำหรับการสอน ที่สามารถนำไปใช้ได้ทุก ๆ ความมุ่งหมาย แต่ผลของความพยายามเหล่านั้นก็ไม่บังเกิดผล เพราะไม่มีวิธีสอนหรือการสอนแบบใดที่ดีที่สุดสำหรับทุก ๆ ความมุ่งหมาย วิธีสอนบางอย่างอาจดีสำหรับการสอนเพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ ในขณะที่วิธีสอนอื่น ๆ อาจดีที่สุดสำหรับการสอนเพื่อพัฒนาความคิดรวบยอด ข้อเท็จจริงอยู่ที่ว่าไม่มีสูตรการสอนแบบง่ายแบบใดที่จะสามารถแก้ปัญหาทุก ๆ อย่างของครูคนใดคนหนึ่งได้ อย่างไรก็ตาม ก็มีได้หมายความว่า การทุ่มเทให้ความสนใจว่าจะสอนอย่างไรมัน เป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย มีนักศึกษา นักวิชาการจำนวนมากที่ได้เสนอแนะแนวทางว่า จะทำอย่างไรจึงจะทำให้การสอนมีประสิทธิภาพ แต่ก่อนอื่นสิ่งสำคัญก็คือ เราจะต้องมีเกณฑ์อยู่ในใจของเราที่จะตัดสินก่อนว่าการสอนที่ดีเป็นอย่างไร เกณฑ์ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ควรนำไปพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าจะสอนอย่างไร เพื่อให้เป็นการสอนที่ดี

1. **ให้ผู้เรียนมีความสามารถ** วิธีสอนนั้นควรช่วยให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะบรรลุจุดมุ่งหมายของการสอน บ่อยครั้งที่นักการศึกษาที่มีความคิดเห็นเป็นอุดมคติเกี่ยวกับกระบวนการสอน ตัวอย่างเช่น บางท่านเห็นว่าการสอนแบบบรรยายไม่ดี เพราะไม่เข้าข่ายของลักษณะการสอนที่ดีสำหรับผู้เรียน แต่ถ้าครูสามารถใช้การสอนแบบบรรยายทำให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายของการสอนได้ ก็ถือได้ว่าการสอนแบบบรรยายเป็นการสอนที่ดีที่มีคุณค่า

2. **ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการคิด** วิธีการสอนนั้นควรช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการคิด การสอนสังคมศึกษาที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กันมาก เพราะเป็นการสอนที่มุ่งแต่การอ่านและการท่องจำเป็นส่วนใหญ่ การสอนเช่นนี้ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายเท่านั้น แต่ยังเป็นการสอนที่ไม่มีประสิทธิภาพ เพราะสิ่งที่เรียกว่าผู้เรียนรู้อแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ ไม่นานผู้เรียนก็ลืมหมด

ความพยายามในการสร้างยุทธวิธีการสอนสังคมศึกษาในระยะหลังมานี้ ได้แก่การเน้นเรื่องการคิด การคิดหมายความว่าอย่างไร การคิดเป็นการจัดเตรียมสภาพการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้คิด การให้ความสนใจในเรื่องข้อมูล ความสามารถในการตั้งสมมติฐาน และความสามารถในการหาเหตุผลมาอธิบายเป็นคุณลักษณะสำคัญของการคิด ดังนั้น การตัดสินใจที่จะใช้วิธีการสอนแบบใด ควรคำนึงว่าวิธีการสอนนั้นได้มีส่วนให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมและมีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณหรือไม่

3. สร้างความสนใจ การสอนที่ดีควรสร้างความสนใจให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน กระบวนการใดก็ตามที่ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายในระยะเวลานั้น แต่ไม่ได้สร้างความสนใจให้แก่ผู้เรียนเลย ก็นับว่าเป็นการสอนที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ

ครูบางคนเห็นว่าการสอนแบบบรรยายไม่ใช่การสอนที่ดี เพราะเห็นว่าการสอนแบบบรรยายเหมาะสำหรับใช้สอนนักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยมากกว่า การสอนแบบบรรยายเป็นการสอนที่ไม่สร้างความสนใจให้แก่ผู้เรียน อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้หมายความว่า การสอนแบบบรรยายเป็นการสอนที่ไม่มีประโยชน์ แต่ครูขาดเทคนิคในการใช้วิธีสอนแบบนี้ หรือใช้อย่างไม่มีศิลปะ จึงทำให้เห็นว่าการสอนแบบบรรยายไม่มีคุณค่า

4. เหมาะกับเหตุการณ์ วิธีสอนที่ดีควรเป็นวิธีสอนที่ประหยัดเวลา กำลังงานและทรัพยากรต่าง ๆ ของครู การสอนแบบตัวต่อตัว ครูคนหนึ่งกับผู้เรียนคนหนึ่งอาจเป็นแนวทางการสอนที่ดีที่สุด แต่ไม่ใช่สภาพการเรียนการสอนที่แท้จริง วิธีสอนที่ดีที่สุดบางทีไม่อาจประเมินได้ในรูปของอุดมคติที่ต่างไปจากสภาพความเป็นจริง บางทีการสอนอาจต้องให้ผู้เรียนเรียนและสำรวจชุมชนด้วยตนเอง แต่อภิปรายร่วมกับครูเมื่อผู้เรียนต้องการคำแนะนำปรึกษา แต่ก็มีครูน้อยคนที่ทำได้ เพราะอุปสรรคต่าง ๆ ห้องสมุดของโรงเรียนยังมีคุณภาพไม่ดีพอ อุปกรณ์การศึกษาที่จะให้ค้นคว้ามีไม่เพียงพอ ครูก็มีจำกัดในเรื่องเวลา เงินทองและกำลังคนในการที่จะสร้างวัสดุประกอบการสอน ดังนั้น เกณฑ์ที่ควรพิจารณาประการหนึ่งก็คือ วิธีการสอนนั้นประหยัดเวลาและทุนค่าใช้จ่ายหรือไม่เพียงใด

5. เหมาะกับครูผู้สอนแต่ละคน วิธีสอนที่ดีควรเหมาะกับบุคลิกภาพและความสามารถของครูอาจเป็นเกณฑ์ที่ยากแก่การนำมาประยุกต์ใช้เป็นเกณฑ์พิจารณาสอนที่ดี เหตุผลหนึ่งก็คือ อาจใช้

เป็นข้ออ้างหรือข้อแก้ตัวสำหรับการสอนที่ไม่มีประสิทธิภาพและอาจมีครูบางคนที่ยังก็เกียจสอน ทำให้สอนไม่ดีและใช้ เป็นข้ออ้างว่าการสอนเช่นนี้เหมาะกับบุคลิกภาพและความสามารถของตนอยู่แล้ว

อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ครูสอนแบบ "ไม่เอาไหน" ย่อมสังเกตเห็นได้ง่ายมาก แต่ในที่นี้ผู้เขียนหมายความว่าถึงลักษณะการสอนที่ดี ซึ่งอาจมีวิธีการต่าง ๆ กันออกไป ครูบางคนอาจคุ้นเคยกับการสอนแบบอภิปราย แต่ครูอีกคนหนึ่งอาจถนัดที่จะสอนแบบแก้ปัญหา เหล่านี้เป็นต้น

องค์ประกอบที่จะทำให้การสอนประสบผลสำเร็จ

1. ผู้สอน บุคลิกภาพและความสามารถของผู้สอนมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนผู้สอนจะต้องพัฒนาบุคลิกภาพของตนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน รู้จักเลือกปรับปรุงเทคนิคและวิธีสอนให้เหมาะสม ไม่ใช่ใช้วิธีสอนแต่เพียงอย่างเดียวตลอดไปควรคิดแปลงแก้ไขวิธีการสอนโดยใช้หลาย ๆ วิธี จึงจะทำให้ผู้เรียนสนใจไม่เกิดความเบื่อหน่าย

2. ความเข้าใจของผู้สอนเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ การเรียนคือกระบวนการแก้ปัญหาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดผลของการเรียน ในด้านการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมซึ่งเรียกว่า การเรียนรู้ ฉะนั้น การเรียนรู้จะเกิดจากการกระทำของผู้เรียนโดยตรง ในการสอนจึงควรจัดบรรยากาศทั้งภายในห้องและนอกห้องเรียน เพื่อจูงใจให้ผู้เรียนได้กระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดทักษะ มีเจตคติที่ดีและซาบซึ้งในการเรียน

3. เนื้อหาสาระ จะต้องจัดลำดับเนื้อหาก่อนหลังอย่างมีระเบียบ ซึ่งจะช่วยให้ง่ายต่อการเรียนรู้และรวดเร็ว

4. ผู้เรียน คือผลผลิตขั้นสุดท้ายของการเรียน ผู้เรียนมีความสามารถแตกต่างกัน บางคนสอนแล้วก็สามารถรู้ทันที บางคนสอนครั้งแรกยังไม่รู้ไม่เข้าใจ ต้องสอนซ้ำใหม่ ดังนั้น ในการศึกษาจึงมีการสอนทั้งเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม เพื่อส่งเสริมความสามารถของแต่ละบุคคล

5. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียน จะเป็นเครื่องบอกให้รู้ว่าเด็กจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวต่อการเรียนรู้ ดังนั้น ครูควรคำนึงถึงเด็กในฐานะเป็นบุคคลหนึ่ง เด็กมีสิทธิที่จะได้รับความต้องการทางพื้นฐาน และครูมีวิธีอย่างไรที่จะตอบสนองความต้องการของเด็กให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และทำอย่างไรครูจึงจะเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของเด็ก เพื่อความสำเร็จแห่งการเรียนรู้และเจริญเติบโตเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ต่อไป

หลักการสอน

ในอดีตการสอนยึดหลักการให้ความรู้ทางวิชาการแก่เด็กแต่เพียงอย่างเดียว โดยมีมุ่งอบรมทางด้านสติปัญญาเป็นส่วนใหญ่ แต่การสอนในปัจจุบันยึดหลักให้เด็กมีพัฒนาการในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญาไปพร้อม ๆ กัน โดยมีจุดมุ่งหมายปลายทางที่จะให้เด็กสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ในการพิจารณากำหนดหลักการสอนนั้น โดยทั่ว ๆ ไปจะคำนึงถึงสภาพการเรียนการสอน ปรัชญาการศึกษา จิตวิทยา นอกจากนี้ยังอาจนำหลักการสอนที่นักการศึกษาสำคัญ ๆ ได้เสนอแนะไว้มาเป็นหลักในการสอนได้ ในที่นี้จะขอเสนอแนะหลักการสอนที่น่าสนใจของนักการศึกษาบางท่าน ดังนี้

หลักการสอนของเฮอเบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer)

เฮอเบิร์ต ได้เสนอหลักการสอนไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. สอนจากสิ่งที่รู้แล้วไปยังสิ่งที่ไม่รู้ หมายถึงการใช้ความรู้เดิมของนักเรียนเป็นรากฐานของความรู้ใหม่
2. สอนจากสิ่งที่เข้าใจง่ายไปหาสิ่งที่ซับซ้อน หมายถึงการพิจารณาวุฒิภาวะของเด็กว่าจะสามารถเข้าใจเนื้อหาวิชาได้เพียงใด บางอย่างอาจยากเกินความเข้าใจของเด็ก การสอนจึงต้องเริ่มต้นด้วยสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนน่ายกแก่การเข้าใจก่อนจึงให้เรียนสิ่งที่ซับซ้อนขึ้นตามลำดับ เช่น การสอนวิชาพื้นที่และปริมาตรของรูปต่าง ๆ ควรเริ่มต้นจากรูปง่าย ๆ ได้แก่รูปสามเหลี่ยม รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและสี่เหลี่ยมอื่น ๆ ไปจนถึงรูปวงกลมแบน รูปทรงกระบอก รูปกรวย และรูปโลกซึ่งยากขึ้นตามลำดับ
3. สอนจากสิ่งที่มีตัวตนไปหาสิ่งที่ไม่มีตัวตน หมายถึงการสอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม เช่น ในการสอนเรื่องพื้นที่และปริมาตรของรูปต่าง ๆ นั้นเด็กจะเข้าใจได้ง่ายขึ้นถ้าครูหารูปต่าง ๆ มาประกอบการสอนให้เห็นชัดว่ารูปแต่ละชนิดมีลักษณะและส่วนประกอบอะไรบ้าง จะหาพื้นที่ได้อย่างไร การสอนวิธีนี้นอกจากจะช่วยให้นักเรียนเป็นรูปธรรมและเข้าใจง่ายแล้ว ยังช่วยให้นักเรียนจำหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ดีติดตา และเกิดความสนุกในการเรียนด้วย
4. สอนจากสิ่งที่นักเรียนได้พบเห็นเอง หมายถึงการให้นักเรียนได้เรียนจากการกระทำแล้วนำไปค้นคว้าหาเหตุผลเพื่อเกิดความเข้าใจด้วยตนเอง แทนที่จะรับฟังแต่คำบอกเล่าของครู

เช่นการสอนวิทยาศาสตร์ด้วยการทดลองให้เห็นจริงและสรุปผลด้วยตนเอง

5. **สอนจากสิ่งที่ย่างไปหาสิ่งที่ยาก** หมายถึงการสอนบทเรียนง่ายก่อนบทเรียนยาก เช่น การสอนวิธีบวกลบก่อนวิธีคูณหาร การสอนวิธีแยกแพคเกจเตอร์ก่อนวิธีหา ห.ร.ม. ค.ร.น. และวิธี ทอนเศษส่วนเป็นอย่างต่ำ เป็นต้น ความรู้ความเข้าใจในบทเรียนต้น ๆ จะช่วยให้นักเรียนเข้าใจ บทเรียนต่อไปได้ง่ายขึ้น

6. **สอนจากสิ่งที่ไม่แน่นอนไปหาสิ่งที่แน่นอน** หมายถึงการสอนให้นักเรียนรู้จักใช้วิธีลอง ผิดลองถูก หรือวิธีประมาณเช่นในการเรียนเรื่องพื้นที่รูปสามเหลี่ยม อาจใช้วิธีให้นักเรียนคิดคำนวณ โดยวิธีวัด หรือวิธีประมาณ แล้วจึงให้พิสูจน์หาสูตรที่แน่นอน วิธีสอนแบบนี้จะช่วยให้นักเรียนเข้าใจ สูตรต่าง ๆ ได้ดี และจดจำได้แม่นยำ

หลักการสอนของ ที. เรมอนท์ (T. Remont) มีดังต่อไปนี้

1. สอนจากวิธีวิเคราะห์ไปหาวิธีสังเคราะห์ หมายถึงการสอนรายละเอียดหรือส่วนย่อย เสียก่อน แล้วจึงนำส่วนย่อย หรือรายละเอียดเหล่านั้นมารวมกันให้นักเรียนเข้าใจเป็นส่วนรวม เช่น การสอนวิธีเล่นเทนนิส เริ่มสอนวิธีจับแร็กเก็ตที่ถูกต้องและวิธีตีลูกด้วยท่าทางและจังหวะที่ ถูกต้องเสียก่อนจึงให้ลงมือเล่นการแยกสอนเป็นส่วนย่อยช่วยให้นักเรียนมีโอกาสทำความเข้าใจไป ทีละส่วนทีละตอนก่อนจะเข้าใจหลักการทั้งหมดช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น

2. สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม หมายถึงการใช้อุปกรณ์การสอนประกอบบทเรียน เป็นการสอนให้ผ่านประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่นมีการทดลองให้เห็นจริงในบทเรียนวิทยาศาสตร์เป็น ต้น แทนที่จะให้นักเรียนฟังแต่คำพูด หรือคำอธิบายของครูแต่อย่างเดียวแล้วสร้างความเข้าใจขึ้น จากมโนภาพของตนเอง ซึ่งเป็นการยากและอาจจะสร้างความเข้าใจที่ผิดขึ้นได้

3. สอนจากสิ่งที่รู้ไปหาสิ่งที่ไม่รู้ หมายถึงการสอนโดยอาศัยประสบการณ์เดิมที่เด็กที่มี อยู่ก่อนแล้วเป็นทางให้เกิดประสบการณ์ใหม่ ซึ่งจะกลายเป็นประสบการณ์เดิมเป็นพื้นฐานของประ- สบการณ์ใหม่ ๆ ต่อไป วิธีสอนแบบนี้จะช่วยให้เด็กเรียนด้วยความเข้าใจและมั่นใจ ในการสอน ครูจึงชอบที่จะคำนึงถึงประสบการณ์เดิมของเด็กด้วย

4. สอนจากสิ่งธรรมดาสามัญไปหาสิ่งซับซ้อน หมายถึงการสอนสิ่งที่เข้าใจง่ายเสียก่อน ทีจะสอน เรื่องที่ซับซ้อนเข้าใจยาก มิฉะนั้นเด็กจะเกิดความสับสนและไม่เข้าใจ เกิดทัศนคติที่ไม่ดี ต่อบทเรียน

5. สอนให้เป็นไปตามธรรมชาติ หมายถึงการสอนโดยคำนึงถึงวุฒิภาวะของเด็กซึ่งจะช่วยให้บทเรียนมีความหมายง่ายเหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กทั้งทางกายและสมอง

6. สอนโดยวิธีใช้เหตุผลให้เหมาะสมกับจิตใจของเด็ก หมายถึงการสอนโดยคำนึงถึงพัฒนาการทางจิตใจของเด็ก การใช้เหตุผลกับเด็กหรือการเกณฑ์ให้เด็กรู้จักเหตุผลก่อนที่เด็กจะมีวุฒิภาวะในทางนั้น ย่อมไม่ได้ผลเท่าที่ควร

7. สอนจากสิ่งจำเพาะไปหาสิ่งทั่วไป หมายถึงการสอนโดยใช้วิธีอุปมานให้เด็กเรียนทำความเข้าใจในสิ่งปลีกย่อยต่าง ๆ แล้วจึงสรุปเป็นกฎเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป เช่น ในบทเรียนวิทยาศาสตร์ สอนโดยวิธีทดลองให้เห็นจริงว่าสารต่าง ๆ เมื่อถูกความร้อนย่อมขยายตัว ให้เด็กนำผลที่ได้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในเรื่องอื่น ๆ

8. สอนจากสิ่งที่ไม่แน่นอนไปหาสิ่งที่แน่นอน หมายถึงการสอนให้เด็กรู้จักวิธีการเดาหรือประมาณแล้วจึงสรุปเป็นหลัก

9. สอนจากสิ่งที่พบเห็นไปหาเหตุผล หมายถึงการสอนให้เด็กเข้าใจว่าผลย่อมเนื่องมาจากเหตุ เช่น สอนให้เข้าใจว่า ก่อนฝนจะตกอากาศมักร้อนอบอ้าว ทั้งนี้ เป็นเพราะไอน้ำที่ลอยตัวสู่อากาศเบื้องบนนั้นรวมตัวเป็นก้อนเมฆ เมื่อมีน้ำหนักมากย่อมลอยลงต่ำ ทำให้อากาศร้อนอบอ้าวในที่สุดเมื่อก้อนเมฆลอยต่ำลง จนกลายเป็นฝนแล้วอากาศจึงหายร้อนอบอ้าว

หลักการสอนของเพอร์ซิวัล เรน (Percival Wren)

มี 10 ประการดังต่อไปนี้

1. สอนให้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5
2. สอนให้รู้จักใช้ความสังเกต
3. สอนให้รู้จักใช้เหตุผลทำความเข้าใจโดยสรุปยกให้น้อยที่สุด
4. สอนให้เรียนจากการกระทำ
5. สอนจากสิ่งที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้
6. สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม
7. สอนโดยวิธีอุปมาน
8. สอนให้สนุกและน่าสนใจ

9. สอนโดยวิธีส่งเสริมให้เด็กเรียนด้วยตนเอง

10. สอนให้เรียนตามธรรมชาติ

การสอนในปัจจุบันก็ได้ประยุกต์หลักการสอนของนักการศึกษาที่ได้กล่าวมาแล้ว มาดัดแปลงให้เหมาะสมกับหลักการอื่น ๆ ซึ่งอาจสรุปหลักการสอนทั่วไปที่สำคัญ ๆ ได้ดังนี้

1. สอนให้ผ่านประสบการณ์ ตัวอย่างเช่น เด็กจะมีทักษะในการอ่านหนังสือก็โดยมีประสบการณ์ในการอ่าน จะรู้จักและซาบซึ้งในประชาธิปไตยก็เมื่อได้มีประสบการณ์ในการเป็นครูแบบประชาธิปไตย จะมีพัฒนาการทางอารมณ์ก็ต่อเมื่อมีประสบการณ์เกี่ยวกับอารมณ์ จะมีพัฒนาการทางความคิดริเริ่มในการเขียนและการวาดรูปบรรยายสิ่งที่ต่อเมื่อครูได้ส่งเสริมให้เด็กมีโอกาสได้แสดงออก ซึ่งความคิดเห็นและความรู้สึกที่ดีต่อบทประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง วาดรูปและระบายสีเองตามใจชอบของตน แทนที่จะคอยแต่ลอกแบบของครูเท่านั้น

การดำเนินการสอนเพื่อให้เด็กเกิดประสบการณ์ จึงเป็นวิธีดำเนินการสอนที่ให้ผลดีที่สุด และประสบการณ์ที่เด็กได้รับก็ควรจะเป็นประสบการณ์ตรง จะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่แท้จริง เด็กที่เคยเห็นทะเลจะเกิดความเข้าใจในบทเรียนเกี่ยวกับทะเลได้ดีกว่าเด็กที่ไม่เคยเห็นทะเลเลย

ถ้าไม่สามารถจะจัดประสบการณ์ตรงให้เด็กได้ ครูก็ควรจะดำเนินการสอนให้บทเรียนของเด็กเป็นจริงเป็นจังขึ้น โดยใช้อุปกรณ์วัสดุทัศนวัสดุ เช่น วิหุ หรือ วิหุโทรทัศน์ ภาพยนตร์ ภาพนิ่ง ฯลฯ ช่วยให้เกิดความเข้าใจบทเรียนที่เป็นนามธรรมได้ดีขึ้น

2. สอนตามความสามารถของเด็ก หมายถึงการสอนโดยคำนึงถึงพัฒนาการความเจริญเติบโตและความสามารถตามวัยของเด็ก การบังคับให้เด็กเรียนบทเรียนที่ยากเกินไป หรือให้แก้ปัญหาที่เด็กไม่เข้าใจ ย่อมเป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ เป็นการทำให้เด็กเกิดความเบื่อหน่ายท้อถอย และเกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเรียนบทเรียน จึงไม่ควรยากเกินความสามารถของเด็ก

3. สอนให้เรียนจากการกระทำ หมายถึงการให้เด็กลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น ในการสอนเรื่องการเลือกผู้แทนราษฎร การทำครัว การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ มีการใช้อุปกรณ์การสอน อุปกรณ์วัสดุทัศนศึกษา และการให้เด็กได้แสดงการลงมือจริง ๆ จะช่วยให้บทเรียนเป็นจริงเป็นจังขึ้น แทนที่จะให้เด็กเรียนจากหนังสือแบบเรียน หรือจากคำบอกเล่าของครูเท่านั้น การให้เด็ก

เรียนจากการกระทำนั้นเด็กได้ค้นคว้าแก้ปัญหาด้วยตนเอง ช่วยให้เด็กเกิดความมั่นใจในตนเอง มีเหตุผล มีความเข้าใจและมีทัศนคติต่อการเรียน สามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป นับเป็นการส่งเสริมความเจริญงอกงามทุกวิถีทาง

4. สอนจากปัญหา หมายถึงการช่วยผู้ให้เด็กเกิดความสนใจและอยากเรียนรู้เกิดปัญหา และเกิดความต้องการที่จะแก้ปัญหานั้น ๆ เมื่อเด็กมีความกระตือรือร้นที่จะแก้ปัญหานั้น หน้าที่ของครูก็คือการแนะแนวช่วยเหลือให้เด็กแก้ปัญหานั้นได้ด้วยตนเอง

วิธีสอนจากปัญหานี้เหมาะสำหรับการนำนักเรียนเข้าสู่บทเรียน

5. สอนโดยวิธีให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียน หมายถึงการให้โอกาสนักเรียนได้ร่วมในการวางแผนงาน การแสดงความคิดเห็น การแก้ปัญหาและการวัดผลงานด้วย เด็กจะเรียนด้วยความเต็มใจ มั่นใจ และเข้าใจ ทั้งยังเป็นการวางรากฐานประชาธิปไตยในตัวเด็ก หัดให้เด็กรู้จักแสดงความคิดเห็นและร่วมงาน เพื่อประโยชน์ของหมู่คณะด้วย

6. สอนตามหลักจิตวิทยา หมายถึงการสอนโดยคำนึงถึงธรรมชาติของเด็กในวัยต่าง ๆ ความแตกต่างระหว่างบุคคล ตลอดจนการเรียนรู้ของเด็ก

7. สอนโดยวิธีแนะและช่วยผู้ให้เด็กได้ใช้ความสังเกต พิจารณาค้นคว้าหาเหตุผล และสรุปทำความเข้าใจด้วยตนเอง เป็นการสอนที่ฝึกหัดให้เด็กเป็นคนมีเหตุผลและเชื่อมั่นในตนเอง

8. สอนโดยการใช้อุปกรณ์การสอน เป็นการสอนที่ช่วยให้บทเรียนเป็นจริงเป็นจัง เข้าใจง่ายขึ้น และจดจำได้นาน

9. สอนจากง่ายไปหายาก เป็นวิธีสอนที่เข้าใจง่าย

10. สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม หมายถึงการสอนให้บทเรียนเป็นรูปธรรมให้มากที่สุด

11. สอนตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ หมายถึงการสอนซึ่งมีลำดับขั้นดังต่อไปนี้

1. ทำความเข้าใจกับปัญหา
2. ตั้งสมมุติฐานเพื่อแก้ปัญหานั้น
3. ค้นคว้าหาข้อเท็จจริงตามสมมุติฐาน
4. ทดลองข้อเท็จจริง
5. สรุปผล

12. สอนให้รู้จักจุดหมายของการเรียนและการทำงานแล้วพยายามให้บรรลุจุดหมายนั้น ๆ สิ่งที่มีจุดหมายสำหรับเด็กก็คือปัญหาในชีวิตของเด็ก บทเรียนที่มาจากปัญหาเหล่านั้นจึงมีความหมายมากกว่างานที่ครูกำหนดให้เองและให้เด็กยึดคะแนนเป็นจุดหมายปลายทาง

13. สอนให้รู้จักการวัดผลตนเอง การวัดผลงานของตนเองเป็นเครื่องมือช่วยให้การทำงานและการเรียนดำเนินไปด้วยดี ถ้าผู้เรียนหรือผู้ทำงานได้มีการสำรวจตนเองโดยสม่ำเสมอ เพราะช่วยให้เห็นข้อบกพร่อง และแก้ไขปรับปรุงได้ทันที่

14. สอนให้สัมพันธ์กับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน หมายถึงการสอนให้เด็กเห็นประโยชน์ของบทเรียนต่าง ๆ และแนะนำให้นำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น ในบทเรียนคณิตศาสตร์สอนให้เด็กเห็นประโยชน์ของคณิตศาสตร์ในการก่อสร้าง ในการคิดคำนวณเพื่อวางแผนงานต่าง ๆ ในการใช้จ่ายตลอดจนในการทำกราฟสถิติและวิจัยต่าง ๆ การสอนให้เด็กเห็นประโยชน์ของบทเรียนที่มีต่อความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน จะเป็นเครื่องกระตุ้นให้เด็กเกิดความสนใจและตั้งใจเรียน ช่วยให้การเรียนการสอนได้ผลสมบูรณ์ขึ้น

15. สอนให้มีกิจกรรมต่าง ๆ กิจกรรมเหล่านั้นได้แก่การอภิปราย การซักถาม การค้นคว้า การรายงาน การศึกษานอกสถานที่ ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้การเรียนการสอนเป็นที่น่าสนใจ ส่งเสริมการเรียนด้วยตนเอง และการเรียนจากประสบการณ์

16. สอนให้เด็กได้รับความสำเร็จตามความสามารถ ได้แก่การสอนโดยวิธีแบ่งหมู่ และมอบงานให้ตามความสามารถเพื่อให้เด็กได้รับความสำเร็จโดยทั่วหน้ากัน

การจัดแบ่งเด็กเป็นหมู่ตามความสามารถนั้น หมายถึงการจัดให้เด็กแต่ละคนได้เรียนตามความสามารถของตน ในการสอนโดยวิธีแบ่งหมู่นี้ครูควรระลึกไว้ด้วยว่าเด็กที่เก่ง หรืออ่อนวิชาใดวิชาหนึ่ง อาจจะเก่งในวิชาอื่นก็ได้ และควรให้โอกาสเด็กย้ายหมู่ได้เมื่อเด็กเรียนดีขึ้น วิธีนี้จะช่วยให้เด็กแต่ละคนศึกษาเล่าเรียนได้ด้วยความสบายใจมากกว่า การถูกบังคับให้เรียนกับเด็กที่เก่งหรืออ่อนกว่ามาก ๆ

การจัดแบ่งหมู่เด็กตามความสามารถนี้ มักใช้สำหรับวิชาทักษะ ซึ่งเป็นวิชาที่ต้องใช้ความถนัดและความสามารถเฉพาะตน และต้องการการฝึกฝนให้เกิดทักษะตามสมควร ส่วนวิชาเนื้อหา เช่น วิชาสังคมศึกษานั้นให้เด็กได้เรียนรวมกันทั้งชั้น